

УДК 801'373.23(477.6)«18/20»

Т. В. Буга

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології і культури
Донецького національного університету (м. Вінниця)
e-mail: tvbuga@mail.ru

ВПЛИВ СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ НА ВИБІР ІМЕН ДЛЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ НА ДОНЕЧЧИНІ к. XIX — поч. XXI ст.

У статті встановлено, як вибір імен для новонароджених в українських родинах сіл Донеччини детермінований сімейними традиціями. З'ясовано, які саме сімейні традиції найбільше вплинули на динаміку іменника з к. XIX до поч. XXI ст. Визначено співвідношення найменувань на честь близьких родичів у різні хронологічні періоди. Розкрито загальні тенденції найменування дітей відповідно до сімейних традицій і локальні особливості, притаманні досліджуваному іменнику.

Ключові слова: ім'я, іменник, динаміка іменника, мотив найменування, сімейна традиція.

Сучасний іменник українців постає об'єктом аналізу у ґрунтовних працях Л. Белея, Ю. Карпенка, Г. Кравченко, Л. Кракалії, С. Панцьо, В. Познанської, І. Скорук, П. Чучки та інших дослідників. Порівняння складу й динаміки розвитку особових імен у різних регіонах України виявляє, з одного боку, подібність іменника, а з іншого, — локальне варіювання складу імен. Різниця між іменниками віддалених областей України в один проміжок часу та відмінності в часових зрізах іменника одного регіону зумовлені цілою низкою причин. На думку білоруського дослідника В. Івашка, на ситуацію найменування впливають два види чинників: зовнішні (церковний, традиція, суспільно-класовий, політико-ідеологічний, культурно-естетичний) та внутрішні (фоносимволічний, асоціативно-семантичний, граматичний) [2, с. 6]. П. Чучка, аналізуючи мотиви надання імен на Закарпатті, основними вважає зовнішні чинники, зокрема такі: 1) побожність або забобонність батьків: дитина отримує ім'я того календарного святого, пам'ять якого під час її народження вшановує церква; 2) родин-

ні традиції, тобто надання дитині імені одного з батьків або близьких родичів; 3) вплив часу, або мода на імена; 4) найменування на честь визначних та авторитетних осіб. Проте він зазначає, що принципи номінації не є раз і назавжди даними: вони міняються і в просторі, і в часі [7, с. 72–85].

У селах Косівщини, за свідченням С. Павелко, дітей здебільшого називають за церковним календарем або на честь шанованих старших членів родини [6, с. 23]. В інших регіонах України провідним мотивом, поруч із сімейними традиціями, стає суспільна мода, що виявляється в «безперервній зміні суспільного смаку» [8, с. 11]. На думку І. Скорук, антропонімійна мода активніше діє серед жіночих імен, викликаючи швидко зміну лідерів жіночого іменника [5]. Крім названих, дослідниця виділяє і інші, менш дієві, мотиви надання імен: найменування на честь улюблених героїв художніх творів, кіно, історичних чи міфологічних осіб тощо. Незважаючи на значні успіхи у вивченні вітчизняної антропонімії, і досі немає окремих праць, присвячених аналізу мотивів надання імен.

Запропонована стаття має на меті встановити, які сімейні традиції українців вплинули на склад і динаміку іменника Донеччини к. XIX — поч. XXI ст. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати основні сімейні традиції найменування новонароджених на Донеччині; 2) з'ясувати співвідношення найменувань на честь близьких родичів у різні хронологічні періоди (з кінця XIX до поч. XXI ст.); 3) визначити загальні тенденції найменування дітей відповідно до сімейних традицій та локальні особливості, притаманні досліджуваному іменнику.

Об'єктом вивчення постають особові імена, надані в українських родинях Донеччини з к. XIX до поч. XXI ст. відповідно до сімейних традицій; **предметом** — вплив цих сімейних традицій найменування дітей на динаміку іменника досліджуваного періоду.

Джерелами фактичного матеріалу послуговували метричні книги з Державного архіву Донецької області, актові записи відділів РАЦС Волноваського, Костянтинівського, Красноармійського, Мар'їнського, Старобешівського, Тельманівського, Ясинуватського районів Донецької області, а також дані, отримані шляхом опитування й анкетування мешканців 82 населених пунктів (сіл, селищ, селищ міського типу) Донецької області.

Традиція — це «встановлений суспільством... алгоритм поведінки в певних умовах» [2, с. 11]. Родинні традиції — чинник, який, на думку П. П. Чучки, «за ступенем актуальності в наші дні, а великою мірою і в минулі десятиліття ... треба поставити на перше місце» [7]. Найтиповішим виявом його дії слід вважати найменування на честь батьків, дідусів, бабусь або інших родичів.

За нашими спостереженнями та результатом дослідження Г. Кравченко з м. Донецька [4, с. 109], у багатьох українських родинах досліджуваної території першого сина називають іменем батька, діда (найчастіше — за батьком), прадіда, а дочку — іменем баби (найчастіше — за матір'ю), прабаби, рідше — матері (на рисунку показано, як упродовж досліджуваного періоду співвідносяться найменування на честь близьких родичів). Визначений чинник особливо актуалізується під час війни. Коли чоловіки гинули в боях за Батьківщину, багато хлопчиків отримало імена своїх рідних: батькове — близько 40 % новонароджених, дідове — близько 30 %, іншого родича — близько 10 %. Зафіксовано навіть випадки перейменування дітей після загибелі близьких. Так, у с. Анадоля Волноваського р-ну хлопця на ім'я *Андрій* назвали *Семеном* на честь загиблого дядька. В інші періоди в селах Донеччини дітей значно рідше називають батьковим (чи дідовим) іменем (від 10 % до 25 % ім'явжитків за одне десятиріччя).

Майже в кожному районі (чи навіть селі, «кутку» села) існують свої звичаї найменування. Наприклад, у с. Олександрівці Мар'їнського р-ну першого сина прийнято називати на честь батька, тому в актових записах виявлено близько 40 % сполук типу *Олександр Олександрович, Іван Іванович, Володимир Володимирович*. Цей мотив був тут визначальним навіть до введення громадянської реєстрації новонароджених, коли ім'я дитині давав священник. У метричних книгах непоодинокими є записи про найменування хлопців не за церковним календарем на кшталт: *Феодот (14.02.1892) — в честь св. священного мученика Феодота яко отець*. Оскільки в лютому немає днів вшанування святого Феодота, напевно, вирішальним мотивом постає саме сімейна традиція, а не релігійність батьків.

У смт Кераміку та с. Архангельському Ясинуватського р-ну хлопчиків на честь батька називають рідко, а от дідовим (прадідовим) іменем — дуже часто, незалежно від популярності цього імені. Так, саме завдяки цій традиції на поч. ХХІ ст. сільський іменник

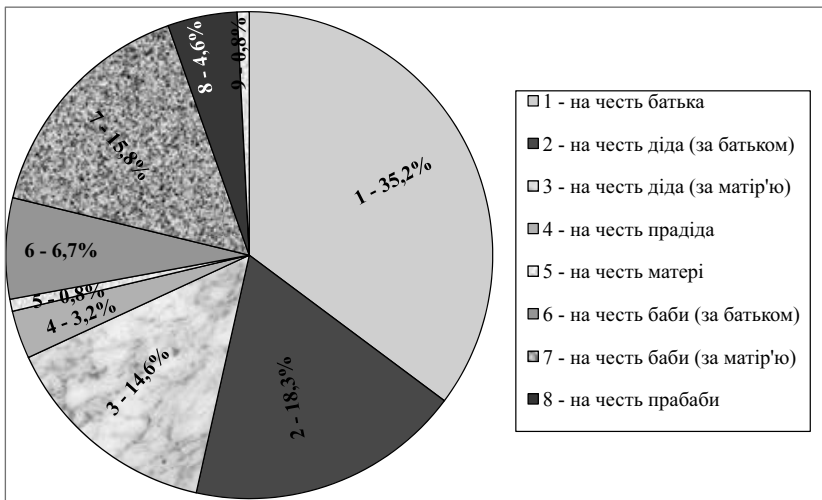

Рис. Співвідношення найменувань на честь близьких родичів (у %)

поповнюють уже призабуті імена *Архип, Єфим, Захар, Кузьма, Платон, Савелій* тощо. Нерідко перевагу віддають імені того дідуся, у якого живе молода родина, а в селах Донеччини подружжя найчастіше спочатку мешкає з батьками чоловіка.

Є родини, у яких чоловічий іменник обмежений двома-трьома іменами. Наприклад, у сім'ї Шевченка Петра Івановича (сmt Очеретине Ясинуватського р-ну) ланцюжок чоловічих найменувань такий: *Іван Петрович, Петро Іванович, Іван Петрович, Іван Іванович, Петро Іванович* тощо. Рід Хара (з с. Орловського Волноваського р-ну) з діда-прадіда першого сина називає *Пантелеймоном* або *Олексієм* (по черзі — *Пантелеймон Олексійович, Олексій Пантелеймонович* і т. д.), проте ім'я *Пантелеймон* наразі видається членам цієї родини вже застарілим, тому вони планують замінити його на *Павло* (у побуті *Пантелеймона* в цій сім'ї називають варіантом *Паша*, що є похідним і від імені *Павло*).

Обираючи жіноче ім'я, батьки завжди зважають на його милозвучність, співзвучність з іменем по батькові, можливість утворення зручних і гарних варіантів. Тому дотримання сімейних традицій під час називання дочки не таке суворе — серед можливих імен (бабусь,

прабабусь, тіток) обирають найестетичніше. Іноді перевагу віддають імені тієї старшої шанованої жінки в родині, яка допомагатиме доглядати дитину, а це здебільшого бабуся за матір'ю новонародженої дитини. Позитивною, на наш погляд, є традиція найменування на честь прабабусь (останнім часом помітною стає тенденція вшанування родичів аж до п'ятого-сьомого коліна), що сприяє оновленню антропонімікону, відродженню гарних давніх імен *Агафоніка, Василина, Відана, Домініка, Євдокія, Кіра, Мар'яна, Меланія, Уляна, Устина* тощо.

Називання дитини на честь матері переважно є поодиноким актом і рідко перетворюється на сімейну традицію. Цікавим є звичай сім'ї Бондаренко (с. Гольмівське Микитівського р-ну) перших двох дітей називати на честь батька і матері. Так, у 1971 р. першу дочку в родині назвали *Іриною* (як матір), а в 1974 р. другу — *Вікторією* (на честь батька *Віктора*).

Ми розглянули найтипівші вияви сімейних традицій, проте є й інші, менш поширені звичаї: найменування на честь останнього померлого в родині родича — для вшанування його; надання права старшій дитині називати молодшу; вибір для всіх дітей імен, що починаються на одну літеру (*Володимир, Віталій, Владислав*) чи є співзвучними (*Кароліна, Альбіна, Аліна*) тощо.

На Донеччині, як і в інших регіонах України [6, с. 27], поряд із сімейними традиціями існує система табу, що має помітні відмінності на окремих територіях у різні хронологічні періоди. Так, в українців здавна прийнято називати першу дитину іменем померлого дідуся, бабусі чи іншого близького родича, якщо він чимось вигідно виділявся — розумом, вродою, силою тощо. Проте в окремих родинах (чи навіть селах) діє сувора заборона називати новонароджених іменами покійних, щоб не накликати біду на немовля. На протидію іншій традиції — називати першого сина на честь батька — є табу найменування одним іменем більше трьох поколінь поспіль, що сприяє періодичному оновленню іменника таких сімей.

Проведене дослідження дає підстави зробити **висновок**, що сімейні традиції помітно впливають на динаміку іменника українців упродовж досліджуваного періоду. Вшанування старших родичів, з одного боку, утримує на провідних позиціях традиційні для українців імена *Андрій, Віктор, Віталій, Володимир, В'ячеслав, Григорій, Дмитро, Іван, Микола, Михайло, Олександр, Олексій, Павло, Петро, Семен; Анастасія,*

Валентина, Галина, Ганна, Дарія, Євгенія, Ірина, Катерина, Людмила, Марина, Марія, Надія, Олександра, Тетяна, а з іншого, — сприяє періодичному оновленню іменника шляхом залучення вже призабутих імен: Борис, Влас, Давид, Данило, Елисей, Іларіон, Ілля, Йосип, Карпо, Кирило, Леонтій, Марко, Микита, Мирон, Назар, Омелян, Пилип, Платон, Степан, Тарас, Тимофій, Федот, Харитон, Юлій, Яків, Ярослав; Варвара, Василина, Дарія, Єва, Євдокія, Єлизавета, Зоя, Іванна, Кіра, Ксенія, Лідія, Мар'яна, Меланія, Серафима, Софія, Таїсія, Уляна тощо.

Вибір імені для дитини є вихідним моментом у формуванні національного іменника. Саме він зумовлює несхожість іменників різних народів в один проміжок часу та відмінності в часових зрізах іменника одного народу. Тому **перспективним** є встановлення всіх основних мотивів найменування дітей в етно- та екзогамних родинах та механізм їх впливу на динаміку сучасної антропонімійної системи України.

Список використаної літератури

1. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині : [словник-довідник / Л. Белей ; ред. С. Рошко]. — Ужгород : Просвіта, 1993. — 116 с. — Бібліогр.: с. 115–116.
2. Ивашко В. А. Социолингвистический и психолингвистический анализ ситуации выбора имени при наречении : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Общее языкознание» / Ивашко Владимир Андреевич ; Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова. — Минск, 1978. — 20 с.
3. Карпенко Ю. Динаміка українських особових імен / Ю. Карпенко // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2007. — Вип. 356–359. Слов'янська філологія. — С. 285–289. — Бібліогр.: с. 289.
4. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-ті роки : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Кравченко Галина Валеріївна. — Донецьк, 2000. — 325 с.
5. Скорук І. Д. Мотивація чоловічих та жіночих імен мешканців Луцька / І. Д. Скорук // Режим доступу до статті : http://refer.org.ua/component/option,com_docman/task,doc_details/gid,14345/Itemid,66/
6. Павелко С. П. Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів / С. П. Павелко // Записки з ономастики. — 1999. — Вип. 2. — С. 22–28. — Бібліогр.: с. 28.
7. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : [монографія] / Павло Павлович Чучка. — К. : ТОВ «Папірус», 2008. — 671 с. — Бібліогр.: с. 623–650.
8. Шетинин Л. М. Имена и названия / Шетинин Л. М. — Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1968. — 215 с. — Библиогр.: с. 210–214.

Буга Т. В.

кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинской филологии и культуры
Донецкого национального университета (г. Винница)
e-mail: tvbuga@mail.ru

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ НА ВЫБОР ИМЕН ДЛЯ НОВОРОЖДЕННЫХ В ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ к. XIX — нач. XXI в.

Резюме

В статье установлено, как выбор имен для новорожденных в селах Донецкой области детерминирован семейными традициями. Определено, какие именно семейные традиции оказали наибольшее влияние на динамику именной системы с к. XIX до нач. XXI в. Найдено соотношение наименований в честь близких родственников в разные хронологические периоды. Выявлены общие тенденции наименования детей в соответствии с семейными традициями и локальные особенности, характерные для исследуемой именной системы.

Ключевые слова: имя, именная система, динамика именной системы, мотив наименования, семейная традиция.

Buga T. V.

Ph. D., Associate Professor
Department of Ukrainian Philology and Culture
Donetsk National University (Vinnitsa)

IMPACT OF FAMILY TRADITIONS ON THE CHOICE OF NAMES FOR NEWBORNS IN DONETSK REGION IN LATE XIX — EARLY XXI CENTURIES

Abstract

The purpose of this article is to establish how the choice of names for newborns in the villages of Donetsk region is deterministic by family traditions. To achieve this, it is necessary to solve the following objectives: determine which family traditions have had the greatest impact on the dynamics of the studied name system; clarify the relation of names in honor of close relatives in different periods; identify common trends in the children's names and local features characteristic of the studied name system. The object of the study is personal names given to children in Ukrainian families of Donetsk region from late XIX till early XXI centuries according to family traditions; the subject of the study is the impact of established traditions on the dynamics of the studied name system.

The study proves that family traditions significantly affect the dynamics of the name system from late XIX to early XXI centuries: at the same time, it contributes to

the preservation of its stable basis, maintaining the popularity of some of the traditional names for the Ukrainians, and update, periodically returning already forgotten names into use. However, family tradition is not the only factor that has influenced the formation of the name system of Donetsk region. Therefore, in the future we should explore other motives of the choice of names and find out their relation and productivity in different chronological periods.

Key words: *name, name system, dynamics of the name system, name motive, family tradition.*

Надійшла до редакції 01.05.2015

УДК 811.161.2'373.232.1'282.2

О. В. Бурдунюк

*аспірантка відділу ономастики
Інституту української мови НАН України
e-mail: loveksushka@mail.com*

ВІДАПЕЛЯТИВНІ ПРИЗВИЩА ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ МИКОЛАЇВЩИНИ, МОТИВОВАНІ УКРАЇНСЬКОЮ ДІАЛЕКТНОЮ ЛЕКСИКОЮ

У статті розглянуто лексико-семантичні особливості відапелятивних прізвищ північно-західної Миколаївщини, мотивованих українською діалектною лексикою.

Ключові слова: *атропонімікон, прізвищева система, відапелятивні прізвища, лексико-семантична група, апелятивна діалектна лексика.*

Існує думка, що український південь — найбільш строкатий в етнічному відношенні регіон. Це не дивно, адже здавна його заселяли вихідці не лише з різних куточків України, а й з інших країн. Так, від кінця XVII ст. етнічний склад населення Північного Надчорномор'я, до якого, зокрема, належить й територія Миколаївської області, активно оновлювався завдяки численним міграціям, що були спричинені багатьма чинниками: природними, історичними, політичними, культурними тощо. Саме тому «мовний масив сучасної Миколаївщини займає